

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТОВАРИСТВО ПСИХОЛОГІВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г. С. СКОВОРОДИ
Кафедра психології

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА
УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НАПН УКРАЇНИ
АСОЦІАЦІЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПСИХОЛОГІВ ХАРКОВА
МІЖРЕГІОНАЛЬНА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ СПРІЯННЯ РОЗВИТКУ СИМВОЛДРАМИ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНА АСОЦІАЦІЯ (ХАРКІВСЬКИЙ ОСЕРЕДОК)

*З нагоди 215 річниці ХНПУ імені Г.С.Сковороди,
130-ї річниці з дня народження І.А. Соколянського (1889-1960),
115-річчя В.І. Асніна (1904-1956),
95-річного ювілею А.В. Петровського (1924-2006)
та 25-річчя факультету психології і соціології*

ХАРКІВСЬКИЙ ОСІННІЙ МАРАФОН ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ

МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(Каталог психотехнологій; тези доповідей)

26 жовтня 2019 року

Харків – 2019

УДК 159.9.07
ББК 88

Рецензенти:

Бочелюк Віталій Йосипович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Запорізького національного технічного університету

Євдокимова Наталя Олексіївна – доктор психологічних наук, професор, проректор з наукової та міжнародної діяльності Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Романовський Олександр Георгійович, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету «ХПІ»

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, протокол № 7 від 28.10.2019 року

ХАРКІВСЬКИЙ ОСІННІЙ МАРАФОН ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ (каталог психотехнологій; тези доповідей): матеріали ІІІ міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 26 жовтня 2019 р., ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків: Діса плюс, 2019. 248 с.

ISBN 978-617-7645-81-7

У збірнику представлено матеріали науково-практичної конференції «**ХАРКІВСЬКИЙ ОСІННІЙ МАРАФОН ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ**», метою якої було висвітлення в рамках профорієнтації та просвітництва новітніх розробок у галузі психотехнологій, представлених на теренах України.

Перша частина збірника містить **Каталог психотехнологій** новітніх авторських розробок розвивальних, психокорекційних, діагностичних, тренінгових програм, методик, технік тощо, інформація про які подана у вигляді анотацій.

У другій частині розміщено тези доповідей, які містять результати науково-практичних розробок учасників конференції.

Матеріали конференції віддзеркалюють результати сучасних досліджень у галузях теоретичної та прикладної психології.

Для науковців, викладачів, аспірантів та магістрантів, студентів гуманітарних спеціальностей, практичних психологів, вихователів, соціальних та медичних працівників.

Матеріали друкуються в авторському варіанті з правками редколегії.

ISBN 978-617-7645-81-7

УДК 159.9.07
ББК 88

© ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2019
© Колектив авторів, 2019
© Єльчанінова Т.М. (оформлення, обкладинка, Ψ-емблема), 2019

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Хомуленко Тамара Борисівна – голова редакційної колегії, д. психол. н., проф., завідувач кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, керівник Харківського відділення Товариства психологів України

Большакова Анастасія Миколаївна – д. психол. н., проф., завідувач кафедри психології і педагогіки Харківської державної академії культури

Гордісничко-Митрофанова Ія Володимирівна – д. психол. н., проф. кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Сльчанінова Тетяна Миколаївна – відповідальний секретар редакційної колегії, к. психол. н., доц. кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Крамченкова Віра Олександрівна – д. психол. н., доц. кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Кузикова Світлана Борисівна – д. психол. н., проф., завідувач кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Кузнєцов Марат Амірович – заступник голови редакційної колегії, д. психол. н., проф. кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Лисенко Людмила Миколаївна – відповідальний секретар редакційної колегії, к. психол. н., доц. кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Максименко Сергій Дмитрович – д. психол. н., проф., академік НАПН України, директор Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, президент Товариства психологів України

Мамічева Олена Володимирівна – д. психол. н., проф., декан факультету спеціальної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Панок Віталій Григорович, доктор психологічних наук, професор, директор Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України

Підбуцька Ніна Вікторівна – д. психол. н., проф. кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені акад. І.А. Зязюна НТУ «ХП»

Седих Кіра Валеріївна – д. психол. н., доц., завідувач кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Шандрук Сергій Костянтинович – д. психол. н., проф., професор кафедри психології і соціальної роботи Тернопільського національного економічного університету

елементи власної зовнішності (включаючи ваші спогади, припущення про себе); 4) відчуття власного тіла, включаючи Ваш зріст, форму та вагу; 5) сприймання і контроль свого тіла під час руху; 6) наявність відчуття власного тіла, при відсутності роздумів про нього (Владимирова. М.Б.).

За визначенням сучасного дослідника Д. А. Бескової «тілесність – феноменологічна реальність, що представляє собою поєднання біопсихосоціальних аспектів тілесного буття суб'єкта в фізичному світі». На її думку «тілесність» має характер вищої психічної функції і є феноменом не тільки сприйняття, але і самосвідомості, що формується у спільній діяльності з іншими людьми (Бескова. Д.А., Тхостов, А.Ш., 2004).

Отже, тема тілесності є надзвичайно актуальною в дослідженнях сучасної психології. На основі теоретичного аналізу вище опрацьованої літератури, можемо сказати, що порівняння сучасних підходів до співвідношення поняття тілесності на термінологічному рівні доволі різноманітні. Таким чином робимо висновок, що до сьогодні немає цілісного підходу до вивчення і розуміння таких понять як тіло та тілесність. Не дивлячись на ґрунтовні наукові пошуки дана тема потребує подальшої розробки та досліджень.

Саврасов М.В.

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків*

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ МОНІТОРИНГУ ТА КОНТРОЛЮ У СТРУКТУРІ МЕТАКОГНІТИВНОЇ АКТИВНОСТІ СУБ'ЄКТА НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У структурі метакогнітивізму як наукового напрямку у психології та суміжних науках механізми пізнання та механізми, що забезпечують керування людиною самим процесом пізнання, його спрямованість, інтенсивність, ефективність на різних рівнях усвідомлення останніх людиною утворюють своєрідне смислове дослідницьке ядро. За умови ефективної діагностики рівня розвитку даних процесів у кількісному та якісному аспектах, принаймні у процесі навчально-професійної діяльності, система підготовки майбутніх фахівців із вищою освітою поступово може отримати додаткові можливості для прирощення своєї ефективності. Разом з тим, науково-теоретичне підґрунтя вивчення метакогнітивних механізмів наразі ще лишається доволі слабким, епізодичним та представлене переважно у зарубіжній психології, що, до того ж обумовлює певну лінгвістично-змістову своєрідність його розуміння у межах сьогодення.

Аналізуючи розуміння процесів метакогнітивного моніторингу та метакогнітивного контролю у структурі метапізнання у працях L. Jacoby, R. Kluwe, A. Koriat, вважаємо що цілком логічним та доцільним є його розповсюдження на процеси метапам'яті, яка в свою чергу виступає невід'ємною складовою метапізнання як психічного процесу, а дослідження

метапам'яті вибудовують певний концептуальний напрям метакогнітивізму в-цілому. А отже, метапам'ять пов'язана із пам'яттю так само, як і всі інші когнітивні та метакогнітивні процеси, за допомогою як мінімум двох динамічних процесуальних механізмів – моніторингу та контролю, кожний з яких попре певні розбіжності для окремих когнітивних процесів, відіграє в структурі психіки людини в процесі пізнання аналогічні функції (Jacoby L., 1999; Kluge R., 1982; Koriat A., 2008).

А. Efklides, розмірковуючи над структурою метакогнітивних умінь, схильний виділяти в ній стратегії компоненти регулювання процесів пізнання (вихідну та завершальну координату когнітивних процесів, динаміку прогресу зусиль, здібність керувати витратами часу), стратегії моніторингу стану та перебігу практичного втілення запланованих дій, а також стратегії психічної регуляції та саморегуляції (Efklides A., 2006).

Д. Н. Волков та Є. В. Зінов'єва зазначають, що для даного явища властиве виникнення в момент прийняття помилкового рішення, а його психологічна сутність полягає в надмірній суб'єктивній впевненості людини у адекватності власних когнітивних ресурсів певній задачі, а у вузькому розуміння вбачається у впевненості суб'єкта пізнання у правильності свого рішення (незважаючи на те, що воно об'єктивно є неправильним). Вивчаючи особливості розв'язання досліджуваними перцептивних, мнемічних, мисленневих, сенсомоторних задач, авторам вдалося встановити наступні характеристики даного явища надмірна впевненість є малоприсадною до психологічної корекції; вона виникає у ситуації суб'єктивної невизначеності, яка так чи інакше пов'язана із необхідністю оцінювати власну впевненість; іррелевантно до методу вивчення впевненості, її оцінки мають суб'єктом пізнання, як правило, дещо випереджають оцінки ефективності; джерелом надмірної когнітивної впевненості в цьому випадку є необхідність збереження суб'єктом несуперечливості пізнання та когнітивної визначеності (Волков Д.Н, Зінов'єва Е.В., 2011).

На противагу цій концепції зарубіжні представники метакогнітивізму М. Крајс, А. Ортманн основною причиною надмірної впевненості вважають загальну необізнаність, недостатню поінформованість суб'єкта стосовно особливостей функціонування власних когнітивних процесів. Вони звертають увагу на той факт, що надмірна когнітивна впевненість в більшій мірі властива людям, у яких відсутні або недостатньо представлені вміння та навички виконувати певне завдання, а недостатня когнітивна впевненість навпаки типова для людей, у яких ці навички та вміння представлені на рівні, що є адекватним рівню задач, що стоять перед ними (Крајс М., Ортманн А., 2008).

У витоків даної теорії стоять G. Gigerenzer, U. Hoffrage, H. Kleinbölting, яку розуміли її дещо інакше, а саме коли досліджуваному пропонується запитання з двома або більшою кількістю варіантів відповіді,

він переважно буде схилитися до пошуку відповіді з використанням уявлень пам'яті або простих логічних умовиводів, тобто прагне вийти із ситуації із найменшими витратами часу та когнітивних (психічних) ресурсів. Якщо вищеописані дії не призводять до генерування відповіді, то суб'єкт розуміє та усвідомлює неспроможність або малоімовірну ефективність розв'язання задачі власними силами із використанням наявної в нього інформації, тобто цілком природно він стикається із необхідністю звертатися за інформацією до навколишнього середовища (Gigerenzer G., Hoffrage U., Kleinbölting, H., 1991).

В якості психологічної основи метапізнання та метакогнітивного моніторингу, як його структурного, змістового та процесуального компоненту, D. Salder-Smith пропонує розглядати низку індивідуально-психологічних якостей суб'єкту пізнання, зокрема особистісні особливості, когнітивні стилі, стилі навчальної активності та когнітивні стратегії тощо (Salder-Smith, 2010).

A. Koriat зазначає, що в процесі метакогнітивного моніторингу зазвичай фігурують три класи ознак, які в цілому залежать від кількості інформації, що належить опрацювати, ступеня її пізнавальної складності, її змістового наповнення та умов опрацювання представленої інформації (Koriat A., 1997). Саме вони, на думку R. Nussinson, H. Bless, N. Shaked, лежать у основі когнітивної впевненості, а саме: внутрішні ознаки (вид інформації, її зміст, обсяг, рівень складності), зовнішні ознаки (умови постановлення завдання, тобто тип тестового завдання, кількість разів, відведених на опрацювання завдання, відведених на виконання час, змішане або впорядковане повторення інформації) та мнемічні ознаки (мнемічні індикатори, які сигналізують суб'єкту про рівень засвоєння матеріалу, доступність відповідної інформації, легкість актуалізації даної інформації, знайомість інформації за підказками, загальна легкість виконання запропонованого завдання тощо) (Koriat A., Nussinson R., Bless H., Shake N., 2008). Вони ж вбачають в якості чинника підвищення достовірності метакогнітивного моніторингу щільність кореляції між змісту декларативної інформації (цікавість, інформативність, корисність), отриманої суб'єктом з довготривалої пам'яті, та об'єктивності суджень щодо його впевненості у знанні. При цьому суттєву роль відіграє цікавість та важливість інформації (тобто коли відбувається доцільний моніторинг).

J. Metcalfe зазначає, що суттєвою перешкодою для метакогнітивного моніторингу можуть стати евристики поточного знання та знайомості інформації, оскільки дуже часто унаслідок їх появи згодом виникає адже виникає переконання, що вона дана інформація була завжди відомою (Metcalfe J., 1998). Під евристикою у сучасному науковому розумінню вбачають «...теорію і практику вибіркового пошуку при розв'язуванні складних інтелектуальних задач», крім того суттєвою відмінністю евристик людини та комп'ютера є те, що «...евристика людини не зводиться до

формальних правил, а містить мотиваційні й емоційні компоненти, які значно звужують зону розв'язання» (Свенцицкий А. Л., 2008). На основі внутрішніх, зовнішніх та мнемічних чинників сприяють виникненню нових евристик, як спеціальних міркувальних стратегій, що при цьому спираються на минулий досвід та мають суттєвий вплив на достовірність метакогнітивного моніторингу. При цьому вважається, що у структурі самої евристики, вже як науки, що вивчає продуктивне творче мислення, метакогнітивні судження виступають швидше результатом врахування тих чи інших евристичних ознак, а не прямою оцінкою суб'єктом успішності розв'язання задачі.

У дослідженнях N.E. Commander, D.J. Stanwyck вважається, що параметр кількості інформації може бути одним із чинників зниження ефективності когнітивного моніторингу, тобто ймовірність появи ілюзії знання суттєво зростає при роботі людини із невеликими за обсягом масивами текстової інформації, що належать до опрацюванню, тоді як при роботі із значними за обсягом текстами, ефективність та достовірність моніторингу суттєво зростають (Commander N., Stanwyck D., 1997). M. Mahdavi доведено, що повторне виконання завдань сприяє кращому пригадуванню інформації, та, відповідно, більшій достовірності метакогнітивного моніторингу, хоча автору не вдалося встановити певних закономірностей щодо впливу змінної часу відведеного на виконання завдання, на ефективність метакогнітивного моніторингу, хоча подекуди при повторному звертанні до певного матеріалу, збільшується схильність суб'єкта до його ілюзорного розпізнавання (Mahdavi M., 2014).

Евристики як узагальнений погляд на вибірковий пошук при розв'язуванні складних інтелектуальних задач та різновид мисленевої стратегії можуть бути умовно поділені, як підкреслюють M. J. Serra, J. Metcalfe, на два основні класи: ті, що сприяють достовірності метакогнітивного моніторингу (це евристики повторно-виправного опрацювання інформації, евристики, першоосновою яких виступає прагнення до відтворення інформації, евристики пригадування минулого виконання, евристики узагальнення), та ті евристики, які перешкоджають його ефективному функціонуванню (евристики знайомості, евристики легкості інформаційної обробки, евристики поточного, проміжного знання, евристики асоціацій, евристики-безпосередні чинники ілюзорного знання) (Serra M., Metcalfe J., 2009).

S. B. Ward, H. T. Clark виділяють показники внутрішнього та зовнішнього зворотного зв'язку в якості чинників достовірності метакогнітивного моніторингу, причому об'єктивна успішність вирішення завдання утворюється за рахунок співставлення суб'єктом оцінок власної переконаності у правильності виконання певного завдання (Ward S., Clark H., 1989). У роботах M. O. Холодної йдеться про те, що ефекти внутрішньої регуляції інтелектуальної активності суб'єкта базуються на

метакогнітивному досвіді, в структурі якого виділяються чотири основні типи так званих ментальних структур: інтелектуальний контроль, (як мимовільний, так довільний), метакогнітивна обізнаність та пізнавальна відкритість. Як бачимо, метапізнання як психічна реальність не обмежується тут лише свідомим контролем, бо функціонування метапізнавальних процесів передбачає їх доступність до регулювання когнітивними процесами (Холодна М.О., 2002).

Наразі доступним є оригінальний та інноваційний метод оцінки ефективності функціонування метакогнітивного моніторингу, який не тільки робить доступним співставлення метакогнітивної та когнітивної поінформованості, а й дозволяє виконувати адекватність такої оцінки (Tobias S., Everson H., 2002). При цьому в теоретичному аспекті з'ясовуються наявність та систематизованість інформації суб'єкта про власну метакогнітивну активність (у вигляді аналізу метакогнітивних суджень), а в практичному аспекті відбувається певна верифікація істинності таких суджень. Висновки про наявність метакогнітивного знання робляться на основі співставлення та з'ясованого співпадіння стверджувальної (заперечної) позиції суб'єкта про наявність (відсутність) метакогнітивного знання та практичного підтвердження факту знання (незнання).

А. К. Самойліченко та В. С. Чернявська пропонують розглядати в якості кількісної міри метаконітивного знання емпіричний показник, що являє собою відношення кількісної розбіжності між правильними та неправильними відповідями до загальної кількості запропонованих до розгляду питань. Передбачається, що даний показник корелює із показником рівня розвитку метапізнання, що в свою чергу є синкретичним з іншими метапроцесами (Самойліченко А.К., Чернявська В.С., 2012).

Як бачимо, процеси метакогнітивного, а як наслідок і метанемічного моніторингу та контролю людини детермінуються на різних ієрархічних рівнях, та можуть бути психологічними похідними, зокрема в процесі навчально-професійної діяльності, наступних чинників: інструментальних (вихідна та завершальна координата когнітивних процесів, динаміка прогресу зусиль, здібність керувати витратами часу, оцінка кількості та складності інформації) та змістові (наявність та систематизованість інформації суб'єкта про власну метакогнітивну активність, показники внутрішнього та зовнішнього зворотного зв'язку, евристики повторно-виправного опрацювання інформації, евристики пригадування минулого виконання, евристики узагальнення, та ін.)